

DECORS VAN TEGELBAKKERIJ SCHILLEMANS IN UTRECHT, 1856-1893

Peter Sprangers

In mijn boek Utrechtse Tegels 1600-1900 komt de tegelbakkerij van de familie Schillemans ook voor het voetlicht. Voordien bleef dit bedrijf in de literatuur in de marge. Toewijzing van tegels van ná 1855 kwam in grote lijnen nooit verder dan 'van Utrechtse herkomst' waarbij hoofdzakelijk gedacht werd aan de fa. Gebr. Ravesteijn. Het bedrijf van Schillemans telde echter in de betere jaren méér werknemers, soms wel veertig. Hoe herkennen we de productie van Schillemans?

Het boek *Utrechtse Tegels 1600-1900* gaf de eerste aanzet tot een herwaardering.¹ Het is gebaseerd op onderzoek naar tegels die zich in situ bevinden: in tientallen boerderijen in het Groene Hart tussen Gouda en Utrecht en in de circa zeventig kerken en kapellen die gebouwd zijn door architect Alfred Tepe. De fa. Gebr. Ravesteijn bleek in het oostelijk deel van het Groene Hart de voornaamste leverancier. Dit artikel is gebaseerd op een nieuw onderzoeksgebied in de regio Eemnes, Spakenburg, Nijkerk en Putten, waarbij opnieuw tientallen boerderijen zijn bezocht. Hier had Schillemans betere contacten met de lokale aannemers dan Ravesteijn. De ontsluiting van zijn assortiment is een grote stap vooruit. Het onderscheid met de productie vanaf 1894 van de Faïence- en Tegelfabriek 'Holland' vergt aanvullend onderzoek.

KORTE HISTORIE

Johannes Schillemans, koopman te Roosendaal, verwerft in juni 1855 het landgoed en buitenhuis

Afb. 1 Advertentie J. Schillemans, 1855.

Rotsenburg aan de Vaartse Rijn te Utrecht, inclusief de 165 jaar oude, befaamde tegelbakkerij van de familie Van Oort waar 'gemarmerde' vloerstenen werden gemaakt.² In hetzelfde jaar beveelt Pieter Antonie van Kasteel, meesterknecht van de in liquidatie verkerende tegelbakkerij op het Lucasbolwerk, zichzelf aan als iemand die in staat is een complete tegelfabriek te installeren en te leiden.³ Johannes Schillemans ziet daar wel brood in, want in 1856 komt de aankondiging van de oprichting van zijn fabriek van muursteentjes (afb. 1).⁴ Een groot deel van de sponzen van het Lucasbolwerk is inmiddels verworven door de fa. Gebr. Ravesteijn. Compensatie wordt gevonden door onder meer sponzen van tableaux uit Rotterdam te verwerven.

De muursteentjesfabriek start met 25 tot dertig werknemers.⁵ De eerste export van vijftig kisten

Alle in dit artikel afgebeelde tegels en tegeltafels worden toegeschreven aan Schillemans, tenzij anders vermeld. Plaatsnamen in het bijschrift geven aan waar de tegels zich in situ bevinden, de jaartallen de vermoedelijke zetting; het volledige adres is bij de auteur bekend.

¹ Aanvullingen en correcties op dit boek zullen vanaf september 2015 regelmatig worden gepubliceerd op de website www.hkth.nl onder het kopje: Boek *Utrechtse Tegels*, Nieuwe inzichten.

² *Utrechtsche provinciale en stads-courant*, 4-6-1855. Deze en volgende kranten geraadpleegd via de gedigitaliseerde versie van de Koninklijke Bibliotheek, <http://www.delpher.nl/nl/kranten>.

³ *Utrechtsche provinciale en stads-courant*, 7-5-1855.

⁴ *Algemeen Dagblad*, 13-10-1857.

⁵ *Tijdschrift uitgegeven door de Nederlandsche Maatschappij ter Bevordering van Nijverheid, Prijsvragen*, jaargangen 1858, 1867 en 1868.

MUURSTEENTJES FABRIEK TE UTRECHT.

DE ONDERGETEKENDE berigt den Handel, dat zijne nieuw opgerigte **FABRIEK VAN MUURSTEENTJES** in werking is, en dat hij aan alle aanvragen, ook van **SCHILDERWERK**, kan voldoen.

Binnen- en Buitenlandsche orders worden met de meeste zorgvuldigheid ten uitvoer gebracht.

J. SCHILLEMANS,
(18505) *Rotz en Burg, aan den Vaartschen Rijn, te UTRECHT.*

⁶ Het Utrechts Archief (HUA), archiefnr. 551, Kamer van Koophandel te Utrecht voor 1922 (KvK), inv.nr. 39, Certificaten van oorsprong 1852-1865.

⁷ HUA, archiefnr. 551 KvK, inv.nr. 111, Verslagen van de Kamer van Koophandel.

⁸ *De Tijd*, 22-3-1880.

⁹ HUA: R.A. Kattewinkel, *De industrie van de stad Utrecht vanaf de Franse tijd tot 1900*, typescript Utrecht 1952. Zie ook noot 4.

¹⁰ *Het Gildeboek. Tijdschrift voor kerkelijke kunst en oudheidkunde, uitgave van het St. Bernulphusgilde te Utrecht, 1872-1881*; gezien in de bibliotheek van het Museum Catharijne Convent.

¹¹ *De Opmerker*, 1883, Tentoonstellingsbrieven XIX; P.W. van Weijer, *Catalogus der voortbrengselen op het gebied van kerkelijke kunst: ter Amsterdamsche Wereld-Tentoonstelling ingezonden door de Werkende Leden van het St. Bernulphus-Gilde te Utrecht*, 1883, in collectie Universiteit Maastricht.

¹² Catalogus aanwezig in collectie HUA.

met 12.500 muursteentjes vindt plaats op 9 november 1857.⁶ Na 1860 ontstaat er veel vraag in den vreemde, ook vanuit Brazilië, Havana en Oost-Indië.⁷ J. Veltman, stadsapotheker te Semarang en zwager van J. Schillemans, kan bij de export naar Oost-Indië bemiddeld hebben.⁸ Het aantal werknemers neemt toe tot veertig.⁹ Men zal tot ca. 1875 meer witte of effen tegels produceren dan elders gebruikelijk is. Dat moet wel de verklaring zijn voor de relatief schaarse vondsten van beschilderde tegels uit de periode 1857-1875. Kort daarna wordt een stoommachine aangeschaft. In 1865 komt Pieter Antonie van Kasteel te overlijden. Hij wordt opgevolgd door Albert Froon jr. (ook gespeld als Vroon). Hubertus Schillemans neemt het bedrijf in 1879 over van zijn vader, die datzelfde jaar overlijdt. Rond 1870 had het Utrechtse St. Bernulphusgilde de fabrikant J. Schillemans opgenomen als nieuw lid. Het leverde hem in de jaren daarna tientallen opdrachten op om interieurs van nieuwe en bestaande kerken onder architectuur van Alfred Tepe te verfraaien.¹⁰ Samen met

andere leden van het gilde neemt zijn zoon en opvolger Hubertus in 1883 deel aan de Internationale Koloniale en Uitvoerhandel Tentoonstelling te Amsterdam, wat hem een gouden medaille oplevert.¹¹

In 1888 ziet een catalogus het licht die 61 decors bevat, maar het assortiment is veel groter. Voorbeelden van Bijbeltegels ontbreken, evenals het hele aanbod aan ornamenttegels die in kerken en kapellen worden toegepast. Tegeltaleaus worden evenmin genoemd of afgebeeld.¹² De gangbare productie bestaat in 1892 uit decors van oud-Hollandse modellen. De bekende traditionele tegels in Delfts blauw dienen als voorbeeld voor het schilderen van schepjes, ruitertjes en landschappen. Er worden ook taleaus gemaakt, zoals kanariëkooitjes, kat en hond, paard en koe. Een enkele keer worden zelfs hele zeeslagen afgebeeld.¹³

¹³ *Maandblad gewijd aan de belangen van het teekenonderwijs en de kunstnijverheid in Nederland*, uitgave van de Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs, jaargang 20 nr. 5 (oktober 1903).

Afb. 2 Bijbelse voorstelling 'De engel wekt Elia' (1 Kon. 19:5), vijf uitvoeringen van hetzelfde ontwerp; a: Deventer (toegeschreven aan fa. Gebr. Ravesteijn); b: 1876, Haarlo (foto Jan Pluís); c: 1887, Putten; d: 1890, Nijkerk; e: 1893-1898, Utrecht.

Hubertus Schillemans gaat diverse leningen aan om nieuwbouw van een moderne faiencefabriek te bekostigen. Deze moet gelijkwaardig worden aan de installaties van plateelbakkerij Rozenburg te Den Haag.¹⁴ Het kapitaal blijkt net ontoereikend om de productie op te starten. In 1893 wordt het faillissement aangevraagd door de bank.¹⁵ Jan Willem Mijnlieff, de 32-jarige eigenaar van steenfabriek De Liesbosch, verwerft de installaties in 1894.¹⁶ Hij gaat daar vervolgens produceren onder de naam NV Faïence en Tegelfabriek 'Holland'.¹⁷

BIJBELSE VOORSTELLINGEN

In vijf boerderijen komen we in de schouw Bijbeltegels tegen van na 1870, die net als bij Gebr. Ravesteijn te herleiden zijn tot de ontwerpen die voorheen op het Lucasbolwerk geproduceerd werden (afb. 2-4). Opvallend is dat de voorstellingen bij Schillemans minder details kennen en dat de gezichten voller zijn, met een forsere doorloop van de haardracht in de nek. Ook de flora is afwijkend, evenals de wolkaanzet. De series Nieuwe en Oude Testament zijn bij lange na niet volledig (in totaal honderd afbeeldingen). Daarom zie je soms wel vier gelijke voorstellingen in een rij, zoals in Haarlo. Maar al te vaak kloppen de verwijzingen naar de Bijbelteksten niet.

Afb. 5 Details van drie Bijbelse tableaux met karakteristiek hoekrozet en met verschillende uitvoeringen van het tekstvak;

Het gros van de Utrechtse Bijbeltableaus na 1855 komt voor rekening van de Gebr. Ravesteijn, die na opheffing van de tegelbakkerij op het Lucasbolwerk de meeste sponzen wisten te bemachtigen. Van de totaal 88 tableaux die nu bekend zijn, met zo'n 25 verschillende voorstellingen, komen er zestig van Gebr. Ravesteijn en 28 van Schillemans (afb. 5-9). Ook in Harlingen komen na 1855 sponzen van Utrechtse tableaux terecht.

Overigens zijn slechts zeer zelden de bouw- of verbouwingsjaren van boerderijen vóór 1900 bekend. Tableaus die altijd aan de fabriek op het Lucasbolwerk zijn toegeschreven kunnen ook best pas na 1855 door een van de andere tegelbakkerijen geproduceerd zijn. De vroegste vermelding van (mogelijk zelfs veelkleurige) tableaux die gemaakt zijn door de Gebr. Ravesteijn

¹⁴ Het Nieuws van den Dag, 3-2-1893.

¹⁵ Utrechts Nieuwsblad, 8-11-1893, gezien in HUA.

¹⁶ Utrechts Nieuwsblad, 15-7-1894, gezien in HUA.

¹⁷ Marianne Heslenfeld, *De collectie Holland. Art nouveau keramiek van de NV Faïence- en Tegelfabriek 'Holland' te Utrecht, 1894-1918*, Zwolle/ Leeuwarden 2006.

Afb. 3 Schouw in Putten met paarse Bijbeltegels en een veelkleurig tableau, 1887.

Afb. 4 Schouw in Haarlo, 1876 (foto Jan Pluis).

a: 1860-1865 (part. coll., foto Jan Pluis).

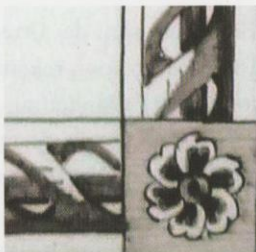
b: ca. 1880, De Lutte (foto Jan Pluis).

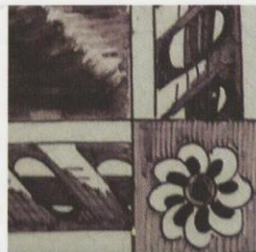
c: 1890-1900, Weerselo (met 8 rozetblaadjes).

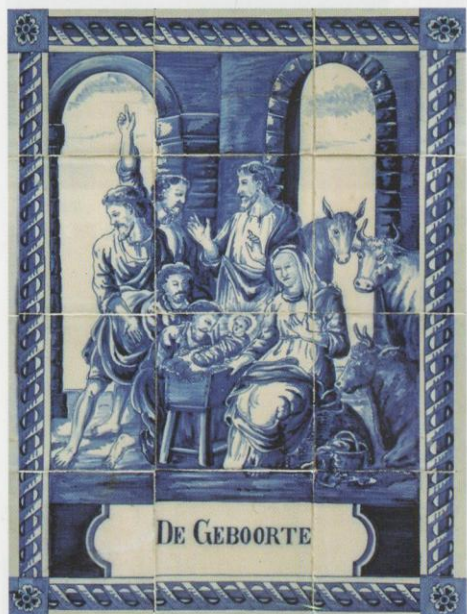
Afb. 6 Ca. 1875. Voorbeeld van tableau zonder kabellijst en rozet met typerende wolken (foto Jan Pluis).

Afb. 7 Hoekrozetten op tegeltaueaus; a: ca. 1857-1880; b: ca. 1880-1895.

Afb. 8 Hoekrozet op een Harlinger tegeltaueau.

Afb. 9 Bijbelse voorstelling met de aanbidding van de herders (Luc. 2:16), ca. 1880. Een vergelijkbaar tableau bevindt zich in de collectie van het Musée Nationale de la Céramique in Sèvres, Frankrijk (part. coll., foto Jan Pluis).

betreft het aanbod op de nijverheidstentoonstelling te Arnhem in 1852.

Kenmerkend voor veel tableaux van Schillemans zijn het roterende rozet in de hoeken, waarbij de vijf, zes of meer blaadjes over elkaar liggen (afb. 5 en 7). De rozet van Harlingen is weer heel anders (afb. 8). Ook de wolken zijn bij Schillemans vaak scherp afgebakend.

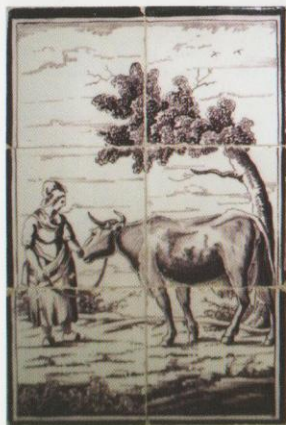
De kaders van de titels zijn onder te verdelen in drie hoofdtypen (afb. 5). De zeshoek was soms voorzien van een keurig strikje aan de uiteinden. De fa. Gebr. Ravesteijn gebruikte geen accentlijntjes in het kader. Bij de Utrechtse tableaux worden deze lijntjes al toegepast vanaf circa 1830, in Harlingen vinden we gelijksoortige tekstkaders, inclusief hulplijntjes.

DIEREN

Dieren maken altijd deel uit van een kleine serie tableaux in de achterwand van de schouw of op de muren van een betegelde 'nette' kamer. In een oorspronkelijke zetting kun je ze bijna zonder uitzondering aantreffen in vaste paren, bijvoorbeeld haan en hen, koe en paard of kat en hond. Meestal zijn alle tegels en tableaux in een schouw of kamer van dezelfde leverancier afkomstig. Na twee jaar onderzoek zijn er nu tachtig dieren-tableaus van Schillemans gedocumenteerd (afb. 10-14) en het dubbele aantal voor de fa. Gebr. Ravesteijn, dezelfde verhouding als bij de Bijbelse voorstellingen. De tableaux van een haan en een hen worden vooral door Schillemans gemaakt.

Kenmerkend voor Schillemans zijn de sterk geaccentueerde wolken, die ook bij de Bijbeltableaus opvallen. Alleen bij Gebr. Ravesteijn worden de tableaux voor 1885 al sporadisch veelkleurig uitgevoerd.

Tableaus met boerin en koe worden door beide tegelfabrieken geleverd (afb. 10a-d). De boerin kon in de voorstelling iets ten opzichte van de

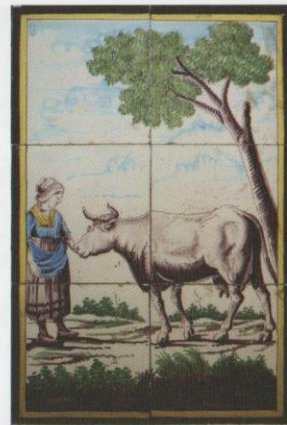
Afb. 10 Boerin met paard,
vier uitvoeringen;
a: 1860-1865, Soest;

b: 1877, Eemnes;

c: 1880, Bergambacht. Deze
uitvoering lijkt in eerste
instantie veel op de tableaux
van de fa. Gebr. Ravesteijn;

d: 1885-1895, Zijderveld.

Afb. 11 Hond, ca. 1860,
Eemnes. De staart is veel
minder gestileerd dan op de
vergelijkbare tableaux van
de Gebr. Ravesteijn.

Afb. 12 Haan, 1877,
Eemnes. Geschilderd met
Rotterdamse spons.

Afb. 13 Rustende herder,
1880-1890 (part. coll., foto
Jan Pluis).

Afb. 14 Kat, 1850-1855
(part. coll., foto Jan Pluis).
Dit tableau is nog gemaakt
door de tegelbakkerij op het
Lucasbolwerk.
De latere uitvoering door
Schillemans, waar de spons
terecht kwam, kennen we tot
op heden alleen in paars.

koe verschuiven. De boom biedt de belangrijkste
indicatie voor de datering indien er geen bouw-
jaar bekend is. De schilderwijze van het gebla-

derte is per tegelbakkerij en per opeenvolgende
periode typerend.

Afb. 15 Bloemenvaas, ca. 1860, Eemnes. De enig bekende uitvoering van dit ontwerp.

Afb. 16 Bloemenvaas, ca. 1860, Eemnes. Dit is het meest gangbare bloemenvaasdecor tot 1890. Typerend zijn de perforaties rond de hals en de guirlande rond de buik. Er zijn zowel paarse als veelkleurige uitvoeringen bekend.

Afb. 17 Bloemenvaas, 1855-1865, Oudewater. De enig bekende uitvoering van dit ontwerp; bovenin een kenmerkende hangende tulp. Een kleinere, veelkleurige uitvoering is ook bekend.

Afb. 18 Bloemenvaas, 1855-1865 (part. coll.). Weinig voorkomend decor met kantelende tulp uit de periode van Pieter Antonie van Kasteel (dus vóór 1865). Het Zuiderzeemuseum heeft een variant in de collectie.

Afb. 19 Bloemenvaas, ca. 1865, oorspronkelijke toepassing en huidige verblijfplaats onbekend. De spons is afkomstig van het Lucasbolwerk, meestal is deze voorstelling paars geschilderd.

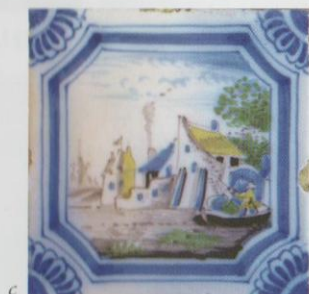
Afb. 20 Bloemenvaas, 1890-1900, Bunschoten. Gezien de zwart-witte hoekrozet tegen een blauwe achtergrond kan dit tableau ook nog na 1893 geschilderd zijn door de Tegelfabriek 'Holland', de opvolger van Schillemans. Er zijn tien uitvoeringen gedocumenteerd, waarvan één in het Nederlands Tegelmuseum te Otterlo.

BLOEMENVAZEN

Een wereld op zich zijn de bloemenvazen, die in schoonheid en aantal niet onderdoen voor die van de Gebr. Ravesteijn (afb. 15-20). Van het bedrijf Schillemans zijn inmiddels vijftig voorbeelden bekend, waarvan de meeste zich nog in situ bevinden, in de schouw van een boerderij, in combinatie met landschappen en dieren van dezelfde fabriek. Dat vereenvoudigt de toewijzing. Een deel van de tableaux heeft in de hoeken een roterend rozet waarbij de blaadjes over elkaar liggen (net als op afb. 5 en 7). Een aantal sponzen werd al gebruikt door de tegelbakkerij op het Lucasbolwerk.

Afb. 21 (links) en 22 (rechts) toilet en keukenschouw van het Dijkhuis, Provinciale weg 70 te Schalkwijk, betegeld tussen 1890 en 1895 met onder meer tegeldecors uit de catalogus van 1888.
Toilet met tegeldecor 'blauwe puntjes' (nr. 5), f 3.20 per vierkante meter. Randtegels van het decor 'kolom halfje' (nr. 57), f 0.45 per strekkende meter.
Keukenschouw met landschaptegels buiten de catalogus van 1888. De tegelrand heeft het decor 'behang halfje' (nr. 69), f 0.45 per strekkende meter.

Afb. 23 Landschap, acht verschillende uitvoeringen naar hetzelfde ontwerp; a: ca. 1885, Hekendorp; b: Sylter Heimatmuseum (Duitsland); c: part. coll.; d: Benschop; e: Victoria and Albert Museum, London; f: part. coll.; g: Gemeentehuis Bunschoten; h: Dijkhuis Schalkwijk.

LANDSCHAPPEN EN HERDERS

De catalogus van muursteentjes die Schillemans in 1888 uitgaf is lang de belangrijkste bron geweest. De 61 decors uit deze catalogus bieden soms, door de toepassing in situ met andere

decors, een aanknopingspunt voor de toeschrijving van die andere tegels. Een verrassend resultaat, waarbij een breder assortiment tevoorschijn komt, biedt bijvoorbeeld het Museum Spakenburg of de vergaderzaal van het nieuwe

Afb. 24 Herders, 1880-1895 (part. coll.); afbeelding uit catalogus 1888; 1880-1895 (part. coll.).

Afb. 25 Terptegels, 1885-1895, Zijderveld; ca. 1890, Putten; 1885-1895, Zijderveld.

gemeentehuis te Bunschoten. Naast typerende tableaux van Schillemans treft men landschappen en schepen, zowel in paars als veelkleurig.

Een ander voorbeeld biedt het Dijkhuis te Schalkwijk (afb. 21 en 22) met in de schouw van de keuken 360 landschaptegels met als omlijsting een dubbelgebogen achtkant met gevulde rand en als hoekmotief een kwartrozet. Dit decor is niet opgenomen in de catalogus van 1888 maar kan door de combinatie met patroontegels van Schillemans aan zijn bedrijf worden toegeschreven. De vroegste toepassingen zijn te dateren omstreeks 1880.

Afbeelding 23 toont hoe één landschap in verschillende kleuren en met steeds andere omlijstingen wordt uitgevoerd. Typerend voor Schillemans zijn de acht groene 'egale' vleugeltjes in het lof op twee van de veelkleurige landschappen (afb. 23d en 23g). Op een uitzonderlijke paarse uitvoering van dit decor, bewaard in het Sylter Heimatmuseum (Duitsland), en op een veelkleurige uitvoering bij het Victoria and Albert museum zijn de vleugels gearceerd met strepen, zoals bij Gebr. Ravesteijn gebruikelijk was (afb. 23b en 23e).

Herders kunnen nog niet aan de periode juist vóór of ná de oprichting van de tegelbakkerij van Schillemans in 1855 worden toegewezen. Wel kunnen er enkele tegels gerelateerd worden aan de catalogus van 1888 (afb. 24).

In vergelijking met de enorme productie van terptegels (landschappen met wat bebouwing op een eilandje) van de Gebr. Ravesteijn moet het marktaandeel van Schillemans bescheiden geweest zijn (afb. 25). Opvallend bij Schillemans is het hoge, gebogen gras.

PILAREN

Het kunnen toeschrijven van een pilaar aan Schillemans vraagt vooral oplettendheid. De sponzen van het Lucasbolwerk kwamen bij zowel Gebr. Ravesteijn als Schillemans terecht. Opvallende verschillen zijn waarneembaar in de bovenste en onderste twee tegels (afb. 26 en 27). De centrale nerf van het blad is bij Schillemans veel breder en de band daarboven minder verfijnd. Ook ont-

Afb. 26 Pilaar, ca. 1860, Eemnes.

ORNAMENTTEGELS VOOR ARCHITECT ALFRED TEPE

Het St. Bernulphusgilde presenteert zich in 1883 op de Internationale Koloniale en Uitvoerhandel Tentoonstelling te Amsterdam. De collectieve inzending bestaat uit een 'kapel' die door Tepe is ontworpen en waarin alle kunstenaars van het gilde participeren (onder meer F.W. Mengelberg, H. Geuer, G. Brom en A. Kniep, zie afb. 28 en 29).¹⁸ In de begeleidende catalogus staat over de 'Tegelbekleding' (afb. 30):

'Inzender: J. Schillemans, fabrikant van muurtegeltjes te Utrecht.

Een collectie muurtegeltjes in vier dessins met vijf à zes verschillende kleuren. 14e en 15e eeuw. Waar de vochtigheid der muren gene polychromie der kerken toelaat, zijn deze muursteentjes uitstekend tot vervanging van het schilderwerk geschikt, daar zij op de vochtigste plaatsen 100 tot 150 jaren kunnen staan zonder enige verandering in kleur en vorm te ondergaan. Sedert 1880 zijn er muursteentjes geplaatst in de kerken van Mijdrecht [zie afb. 31-35, red.], Zwolle, Workum [afb. 36-39, red.] en Nieuwe Pekela, enz.'

De prijzen der geëxposeerde muursteentjes zijn als volgt, per m²:

[Dessin 1 t/m 4 in 5 tot 6 kleuren: van 12½ tot 17½ fl.]

'Een consecratiekruis in twee kleuren: 75 cent per stuk. Alle soorten van muursteentjes naar bestaande of verstrekte tekeningen worden vervaardigd in de fabriek van genoemde inzender.'

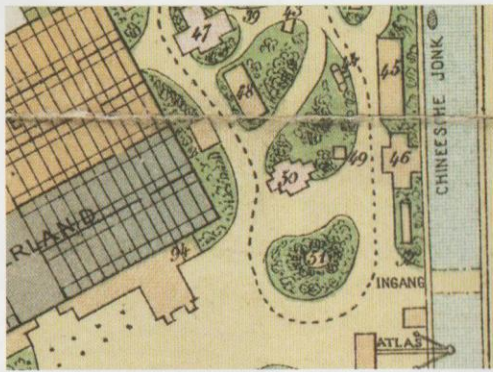

Afb. 27 Detail van pilaar, 1867, Noordeloos. Toegeschreven aan Gebr. Ravesteijn.

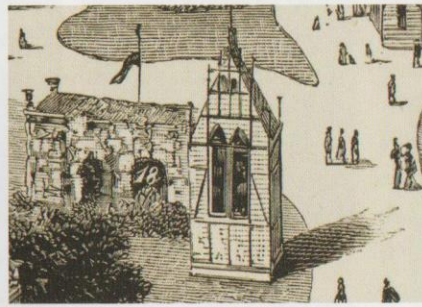
breken op zijn pilaren de hechtwortels naast de wijnbladeren. Alleen de pilaren van Gebr. Ravesteijn kennen we ook in een veelkleurige uitvoering, waarvan er nog veel in situ aanwezig zijn. Incidenteel kun je in een schouw uit het einde van de negentiende eeuw pilaren van Ravesteijn in combinatie met bijvoorbeeld Bijbeltegels van Schillemans aantreffen.

De genoemde kerk in Workum is de Werenfriduskerk, gebouwd in 1876-1877. De lambriseringsring in het transept wordt langs de bovenrand afgesloten door een tegelfries met een floraal ornament (afb. 36-37). De tegels zijn niet vierkant maar rechthoekig, het fries wordt boven en onder begrensd door zwarte randtegels. Er zijn

¹⁸ Zie noot 11.

Afb. 28 Plattegrond van de wereldtentoonstelling te Amsterdam in 1883, detail. Nr. 49 geeft de 'kapel' van het St. Bernulphusgilde aan.

Afb. 29 Vogelvluchttekening van de wereldtentoonstelling te Amsterdam in 1883, detail met de kapel van het St. Bernulphusgilde.

31

32

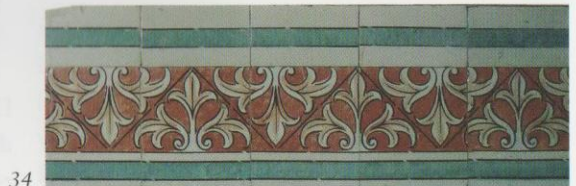
42

Afb. 30 Catalogus van de bijdrage van het St. Bernulphusgilde aan de wereldtentoonstelling in Amsterdam, 1883, p. vii.

33

Afb. 31-34 Kapel in de R.K. Johannes de Doperkerk te Mijdrecht, bouwjaar 1875/1876. Helaas zijn de in het koor en het schip van deze kerk aangebrachte ornamenttegels weggesaaneerd in 1969.

34

Afb. 35, Wijding van de klokken in de Johannes de Doperkerk te Mijdrecht op 3 februari 1947, de betegeling is hier nog herkenbaar (foto: archief parochie St. Jan de Doper Vecht en Venen, locatie Mijdrecht-Wilnis).

Afb. 36-39 Werenfriduskerk te Workum.

Afb. 42 Tegelfries met kralenreeksen in de O.L.V.-kerk te Zwolle, 1886.

Afb. 40-41 Patroon-tegels met kenmerkende 'kralen', Werenfriduskerk te Workum.

zeven verschillende grote cartouches met bloemen en bladeren en twee kleinere cartouches. Het betreft in totaal enkele tientallen tableaux. Schillemans leverde voor deze kerk ook tableaux met teksten (afb. 38 en 39). Bij afbeelding 38 valt op dat het hart van de bladmotieven om en om met goudkleurige verf is geschilderd. Hier is dat nog te zien, mogelijk was dit in andere kerken met florale tegelpatronen oorspronkelijk ook

het geval. Als de zonnestralen door de glas-inloodramen dringen licht het goudblad op tussen de donkere tropische tinten.

Andere ornamenttegels van Schillemans zijn nogal eens voorzien van typerende kralenreeksen waaraan een accent is meegegeven om diepte te suggereren (afb. 40 en 42). De gekozen kleuren zorgen voor een aangenaam, bont geheel.

DESIGNS BY SCHILLEMANS' TILE WORKS IN UTRECHT, 1856-1893

In the latter half of the nineteenth century Utrecht boasted two tile works, Ravesteijn Bros. and Schillemans' family firm, which was situated next to the former country estate of Rotsenburg. Our view of Utrecht tile designs has so far been determined mainly by Ravesteijn Bros. products. Following research in some dozens of farms to the north-east of Utrecht, Schillemans' marketing

area, the latter's range of designs has now been mapped out, too. Characteristics of these tiles and tile pictures with Biblical scenes, animals, flowerpots, landscapes and ornamental decors are shown in this article. Furthermore, Schillemans produced many special tile designs for the Neo-Gothic Roman Catholic churches by the architect Alfred Tepe.

OVER DE AUTEUR

Peter Sprangers (1953) doet al tien jaar onderzoek naar verschillende onderwerpen uit de lokale historie in Utrecht. Zijn interesse in zowel grof- als fijnkeramiek is voortgekomen uit de oprichting van een coöperatieve steenbakkerij in Paraguay in 1990. De leemte in zijn kennis van het fijnkeramiek heeft hij kunnen compenseren door het opsporen en bezoeken van honderden adressen waar nog tegels in situ aanwezig zijn, én door het 'sparen' met een netwerk van liefhebbers, zoals Jan Pluis. In verschillende publicaties heeft hij de imposante tegelproductie van Utrecht in de schijnwerpers gezet.

Afb. 36-39 Werenfriduskerk te Workum.

Afb. 40-41 Patroon- tegels met kenmerkende 'kralen', Werenfridus- kerk te Workum.

Afb. 42 Tegelfries met kralenreeksen in de O.L.V.-kerk te Zwolle, 1886.

zeven verschillende grote cartouches met bloemen en bladeren en twee kleinere cartouches. Het betreft in totaal enkele tientallen tableaux. Schillemans leverde voor deze kerk ook tableaux met teksten (afb. 38 en 39). Bij afbeelding 38 valt op dat het hart van de bladmotieven om en om met goudkleurige verf is geschilderd. Hier is dat nog te zien, mogelijk was dit in andere kerken met florale tegelpatronen oorspronkelijk ook

het geval. Als de zonnestralen door de glas-inloodramen dringen licht het goudblad op tussen de donkere tropische tinten.

Andere ornamenttegels van Schillemans zijn nogal eens voorzien van typerende kralenreeksen waaraan een accent is meegegeven om diepte te suggereren (afb. 40 en 42). De gekozen kleuren zorgen voor een aangenaam, bont geheel.

DESIGNS BY SCHILLEMANS' TILE WORKS IN UTRECHT, 1856-1893

In the latter half of the nineteenth century Utrecht boasted two tile works, Ravesteijn Bros. and Schillemans' family firm, which was situated next to the former country estate of Rotsenburg. Our view of Utrecht tile designs has so far been determined mainly by Ravesteijn Bros. products. Following research in some dozens of farms to the north-east of Utrecht, Schillemans' marketing

area, the latter's range of designs has now been mapped out, too. Characteristics of these tiles and tile pictures with Biblical scenes, animals, flowerpots, landscapes and ornamental decors are shown in this article. Furthermore, Schillemans produced many special tile designs for the Neo-Gothic Roman Catholic churches by the architect Alfred Tepe.

OVER DE AUTEUR

Peter Sprangers (1953) doet al tien jaar onderzoek naar verschillende onderwerpen uit de lokale historie in Utrecht. Zijn interesse in zowel grof- als fijnkeramiek is voortgekomen uit de oprichting van een coöperatieve steenbakkerij in Paraguay in 1990. De leemte in zijn kennis van het fijnkeramiek heeft hij kunnen compenseren door het opsporen en bezoeken van honderden adressen waar nog tegels in situ aanwezig zijn, én door het 'sparren' met een netwerk van liefhebbers, zoals Jan Pluis. In verschillende publicaties heeft hij de imposante tegelproductie van Utrecht in de schijnwerpers gezet.